

**THE 20TH CONGRESS OF THE COMMUNIST PARTY OF THE SOVIET UNION:
ROMANIAN AND CHINESE PERCEPTIONS**

Mihai Croitor, Assist. Prof., PhD, "Babeş-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: The secret speech delivered by Nikita Khrushchev on February 25, 1956 would lead to a total disorientation within the international communist movement. Consequently, the condemnation by the new Kremlin leader of the Stalinist abuses would be perceived differently by Communist party leaders. Thus, if Gh. Gheorghiu-Dej aligned to new policy promoted by the Kremlin, Mao Zedong adopted a different position. Moreover, in the context of the emergence of the Sino-Soviet split, one of the main differences between the two parties will be the significance of the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union for the international communist movement. Based on information from Romanian archives, this article focuses on the main positions taken by the Chinese Communist Party and the Romanian Workers' Party towards the Congress in question.

Keywords: *the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union, Gh. Gheorghiu-Dej, Nikita Khrushchev, Mao Zedong, communism*

La 14 februarie 1956, moment la care își deschidea porțile Congresul al XX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS), nimic nu părea să semnaleze enormul impact pe care acesta avea să-l aibă asupra mișcării comuniste internaționale.¹ Și totuși, discursul secret rostit de către Nikita S. Hrușciiov la 25 februarie 1956, discurs pe parcursul căruia liderul sovietic va recurge la o amplă condamnare a abuzurilor staliniste, avea să-i ia prin surprindere pe cei prezenți la congresul în cauză.²

Discursul lui Nikita S. Hrușciiov, rostit în ședință închisă, avea la bază concluziile Comisiei Pospelov, instituită în anul 1955 cu scopul investigării opresiunilor staliniste survenite între 1934-1938.³ Desigur, Nikita S. Hrușciiov nu va ezita, pe parcursul monologului său, să insereze propriile sale experiențe petrecute în preajma lui Stalin, astfel încât discursul final, rostit la 25 februarie 1956, conținea atât idei din raportul Comisiei Pospelov, cât și opiniile personale formulate de către noul lider de la Kremlin.⁴ În esență, discursul lui Hrușciiov se cantonașe asupra unor chestiuni precum: denaturarea „democrației interne de partid”, ignorarea principiului „conducerii colective”, cultul personalității lui Stalin, așa-zisul „Testament politic al lui Lenin”, caracterul lui Stalin, erorile săvârșite de acesta mai ales la începutul celui de-al II-lea Război Mondial, rolul cinematografului sovietic în propagarea cultului personalității lui Stalin, abuzurile săvârșite față de membrii de partid etc.⁵

¹ Sergei Khrushchev, *Nikita Khrushchev and the Creation of a Superpower*, The Pennsylvania State University Press, University Park, 2000, p.92

² John Gooding, *Socialism in Russia: Lenin and his legacy, 1890–1991*, Palgrave, New York, 2002, p.147

³ Vladislav Zubok, *A Failed Empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2007, p.112

⁴ Polly Jones, „From Stalinism to Post-Stalinism: De-Mythologising Stalin, 1953–56”, în Harold Shukman (ed.), *Redefining Stalinism*, Frank Cass, London, 2003, p. 132

⁵ Pentru o perspectivă mai detaliată asupra acestui discurs vezi: Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond CC al PCR – Secția Relații Externe, dos.23/1956, ff.1-61

Desigur, discursul lui Nikita S. Hrușciov și, implicit, lansarea procesului destalinizării aveau să fie receptate cu reticență de către liderii comuniști din Europa Centrală și Răsăriteană. Gh. Gheorghiu-Dej, în calitate de șef al delegației Partidului Muncitoresc Român (PMR) la lucrările Congresului al XX-lea al PCUS, a fost înștiințat la scurt timp cu privire la conținutul discursului lui Hrușciov, rostit în spatele ușilor închise. Iar consecințele raportului rostit de către liderul PCUS nu vor întârzia să apară. Potrivit celor afirmate de către Paul Sfetcu, aflându-se încă la Moscova, liderul PMR fusese înștiințat de către Miron Constantinescu în legătură cu o pretinsă solicitare a studenților români din Moscova cu privire la necesitatea organizării unei întâlniri pe parcursul căreia să fie discutate deciziile adoptate în cadrul Congresului al XX-lea al PCUS. Răspunsul lui Gh. Gheorghiu-Dej a constat în convocarea ambasadorului Republicii Populare Române (RPR) la Moscova, acesta infirmând pretinsa solicitare a studenților români, invocată de către Miron Constantinescu.⁶ Așadar, o primă consecință a raportului secret rostit de către Nikita S. Hrușciov a fost reprezentată de scindarea delegației PMR în două tabere distincte: Gh. Gheorghiu-Dej și Petre Borilă pe de o parte, și Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi pe de altă parte.⁷

Divergențele dintre cele două părți se vor perpetua și după întoarcerea delegației PMR de la Moscova. Spre nemulțumirea lui Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi, liderul PMR va amâna convocarea plenarei Comitetului Central (CC) al PMR, menită a discuta deciziile adoptate în cadrul Congresului al XX-lea al PCUS, uzând de misiunea primită la Moscova – medierea conflictului ivit în interiorul conducerii Partidului Comunist Grec.⁸ De altfel, în aprilie 1956, Miron Constantinescu afirma următoarele: „Au trecut 24 zile de la întoarcerea delegației, timp după mine suficient ca materialul să se fi întocmit în condiții mai bune. Eu am crezut că delegația va fi însărcinată să întocmească raportul. Tov. Gheorghiu-Dej, deși ocupat cu alte lucruri, a avut totuși 2 zile timp pentru a trasa schema raportului. El a lucrat apoi 12 zile cu grecii. (...) Totuși în tot acest interval delegația nu a fost convocată pentru a discuta problema întocmirii raportului și nici la 15 martie (1956 – n.a.), după ce tov. Gheorghiu-Dej a terminat lucrul cu grecii, el nu ne-a convocat. Eu am ridicat chestiunea în Biroul Politic. Tov. Gheorghiu-Dej a arătat un proiect de schiță de raport, dar tot nu a convocat delegația pentru a trece la întocmirea lui. După aceasta au mai trecut 4-5 zile tot fără a fi convocați. Aceasta a creat la mine o stare de nervozitate. Abia cu două zile înainte de plenară am fost convocați pentru a ne spune părerea asupra unui text de raport care fusese întocmit de altcineva.”⁹

Într-un final, la capătul mai multor tergiversări, plenara CC al PMR avea să fie organizată între 23-25 martie 1956.¹⁰ Deși Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu îl vor

⁶Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, pp.274-276

⁷*Ibidem*, f.277

⁸*Ibidem*, p.279

⁹ ANIC, Fond CC al PCR - Cancelarie, dos.32/1956, ff.6-7 [Documentul în cauză a fost publicat. Vezi în acest sens: „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR din zilele 3, 4, 6 și 12 aprilie 1956”, în Alina Tudor, Dan Cătănuș (ed.), *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu - Iosif Chișinevschi*, Ed. Elion, București, 2001, pp.50-169]

¹⁰ Dan Cătănuș, „Impactul raportului «secret» asupra conducerii P.M.R. Destalinizarea în România”, în Dan Cătănuș, Vasile Buga (coord.), *Putere și Societate. Lagărul socialist sub impactul destalinizării. 1956*, INST, București, 2006, p.115

acuză pe Gh. Gheorghiu-Dej de încălcarea „principiilor leniniste”,¹¹ liderul PMR, în „Darea de seamă” rostită în cadrul plenarei, va prefera să se ralieze în totalitate noilor principii ideologice promovate de Kremlin, fără a răspunde acuzațiilor formulate de către cei doi.¹² În ceea ce privește propagarea cultului personalității lui Stalin în România, Gh. Gheorghiu-Dej va arunca întreaga responsabilitate asupra „grupului antipartinic” (Ana Pauker, Teohari Georgescu și Vasile Luca). Desigur, era o strategie convenabilă, în condițiile în care cei trei fuseseră maziliți încă din anul 1952.

Atitudinile promovate în martie de către Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi aveau să formeze obiectul ședinței Biroului Politic al CC al PMR, organizată în 3, 4, 6 și 12 aprilie 1956. Pe parcursul ședinței în cauză, atât Chișinevschi, cât și Miron Constantinescu vor reitera acuzele la adresa lui Gh. Gheorghiu-Dej, formulate în martie. „Tov. Gheorghiu-Dej – afirma Miron Constantinescu – nu acordă atenție felului cum se comportă. În ianuarie 1956, în drum spre Moscova, la o consfătuire economică, tov. Gheorghiu-Dej, în prezența unui tovarăș din aparatul CC al partidului, discutând în legătură cu reforma bănească, a vorbit tot timpul numai despre sine. Astfel dispărea complet partidul, Comitetul Central și Biroul Politic. Toate aceste atitudini, firește, nu servesc combaterii cultului personalității. Acest cult duce la autolaude și vanitate. Pe mine este mai ușor să mă combată tov. Gheorghiu-Dej, dar să-și facă autocritică este mai greu.”¹³ De asemenea, Iosif Chișinevschi sublinia următoarele: „Este just că am avut o ieșire față de tov. Gheorghiu acum câteva zile, când i-am spus: «lasă-mă să vorbesc, numai tu vorbești» și am arătat că în Biroul Politic (...) tov. Gheorghiu are obiceiul să vorbească mult, în timp ce ceilalți membri ai Biroului Politic nu pot vorbi decât câteva minute. Dar nici nu am terminat bine aceste cuvinte, că a și venit contralovitura din partea tov. Gheorghiu, care mi-a replicat pe loc: «lasă, vom vedea spiritul tău de partid». Aceasta m-a durut foarte mult. În Biroul Politic greu își puteau oamenii spune părerile lor, erau întreruși de tov. Dej.”¹⁴ În ceea ce-l privește pe liderul PMR, acesta avea să-și focalizeze, din nou, discursul asupra grupului antipartinic,¹⁵ însă, spre surprinderea auditoriului, își va asuma și o responsabilitate parțială pentru propagarea cultului personalității lui Stalin. „Eu – spunea Gh. Gheorghiu-Dej – am greșit serios când am acceptat cultul personalității, deși nu mi-a plăcut. Îmi voi face de aici înainte datoria de a veghea la asigurarea normelor vieții de partid. [...] Socotesc că atât cele afirmate de Miron cât și de

¹¹ ANIC, Fond CC al PCR - Cancelarie, dos.32/1956, ff.79-80

¹² Pentru o perspectivă mai detaliată vezi: „1956, 23-25 martie. Raportul delegației PMR, prezentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej, cu privire la lucrările Congresului al XX-lea al CC al PCUS”, în Alina Tudor, Dan Cătănuș (ed.), *O destalinizare ratată...*, pp.29-49

¹³ ANIC, Fond CC al PCR - Cancelarie, dos.32/1956, f.9

¹⁴ *Ibidem*, f.29

¹⁵ Referindu-se la Ana Pauker, Teohari Georgescu și Vasile Luca, liderul PMR afirma următoarele: „Sub aceste influențe și a practicii antipartinice a grupei de deviatori, în frunte cu Ana Pauker, s-a conturat clar pericolul grupărilor fracționiste în partidul nostru. Deși în repetate discuții am prevenit de (sic!) existența acestui pericol, totuși nu am reușit să împiedicăm formarea unui astfel de grup fracționist. În conducerea de partid se creaseră în fapt două centre de conducere. Până în preajma izgonirii deviatorilor, Ana Pauker a jucat în fapt rolul de conducătoare alături de conducerea oficială. Cea mai mare parte dintre activiștii centrali ai partidului mergeau la Ana Pauker spre a se documenta asupra ce este de făcut. Mulți spuneau: «așa a spus Ana; tov. Ana a dat indicația; sunt de acord cu tov. Ana». Nu mai vorbesc de metoda intrigii, pe care Ana Pauker, ajutată de Luca și Teohari, o folosea frecvent prin subminarea autorității unuia sau altuia, discutarea lor fie în șoaptă, fie prin apostrofări grosolane, batjocorire a unor tovarășii, dispreț față de oameni, sprijin din considerente personale a unora sau altora.” (*Ibidem*, f.90)

Chișinevschi, în aprecierile lor față de mine, sunt nejuste, după cum cred că și mai nejustă a fost colectarea de păreri în ajunul plenarei CC.”¹⁶

Ședința Biroului Politic din 3, 4, 6 și 12 aprilie 1956 nu se va finaliza cu sancționarea lui Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu, deși Alexandru Drăghici va sublinia faptul că atitudinea afișată de către cei doi putea fi considerată drept „răspândire de metode antipartinice cu tendințe de fracționism.”¹⁷ Însă un Gheorghiu-Dej precaut, vizibil vulnerabilizat de „dezghețul” promovat de către Nikita S. Hrușciiov, va prefera să opteze pentru o strategie de temporizare. Peste numai un an (în iunie-iulie 1957), într-un context ideologic nuanțat, Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu erau maziliți, răzbunarea lui Gh. Gheorghiu-Dej fiind, acum, completă.¹⁸

În ceea ce privește poziția adoptată de Partidul Comunist Chinez (PCC) vis-a-vis de Congresul al XX-lea al PCUS, trebuie să subliniem faptul că aceasta nu a fost identică cu cea a PMR. De pildă, în cadrul întâlnirii din 31 martie 1956 cu ambasadorul URSS la Beijing (Pavel Iudin), Mao Zedong, deși va recurge la o amplă ilustrare a erorilor săvârșite de către fostul lider sovietic, totuși îl caracteriza pe Stalin drept „un mare marxist, un bun și onest revoluționar”.¹⁹ De altfel, în intervalul martie-aprilie 1956 se desfășuraseră o serie de întâlniri ale Secretariatului Central al PCC, scopul convocării acestora rezidând în adoptarea unei poziții unitare vis-a-vis de Congresul al XX-lea al PCUS (și, implicit, față de procesul destalinizării).²⁰ Poziția PCC avea să fie publicată în „Renmin Ribao” la 5 aprilie 1956, parcurgerea articolului în cauză (intitulat „Cu privire la experiența istorică a dictaturii proletarietului”) relevând poziția aparte adoptată de Beijing. „Unii oameni – se afirma în articolul din 5 aprilie 1956 – consideră că Stalin a greșit în totalitate; aceasta este o concepție falsă. Stalin a fost un mare marxist-leninist, însă în același timp un marxist-leninist care a comis câteva grave greșeli, fără a-și da seama că acestea sunt erori. Ar trebui să-l privim pe Stalin dintr-un punct de vedere istoric, să realizăm o analiză generală corespunzătoare, pentru a vedea unde a avut dreptate și unde a greșit, și să tragem învățăminte.”²¹ Așadar, în aprilie 1956, liderii comuniști chinezi nu se vor ralia în totalitate la noile linii ideologice promovate de Kremlin.

În intervalul 1956-1959, factorii decizionali de la Beijing nu vor recurge la o critică deschisă a deciziilor adoptate la Congresul al XX-lea al PCUS, probabil datorită suportului economic consistent furnizat de către sovietici. Și totuși, în iunie 1960, la București, în cadrul consfăturii partidelor comuniste și muncitorești, divergențele ideologice sino-sovietice aveau

¹⁶*Ibidem*, ff.107-108

¹⁷*Ibidem*, f.115

¹⁸ Pentru o perspectivă mai amplă asupra acestor chestiuni, vezi: Dan Cătănuș, „Impactul raportului «secret» asupra conducerii P.M.R. Destalinizarea în România”, pp. 109-151; Idem, „Destalinizarea în versiunea românească. Cazul Miron Constantinescu - Iosif Chișinevschi, 1956-1961”, în *Arhivele Totalitarismului*, Nr. 3-4, Institutul Național Pentru Studiul Totalitarismului, București, 1999, pp.99-112.

¹⁹ „Document I: Mao’s Conversation with Yudin, 31 March 1956”, în *Cold War International History Project Bulletin*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington D.C., Issues 6-7, 1995/1996, p.166

²⁰ Chen Jian, *Mao’s China and the Cold War*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2001, pp. 64-65

²¹ „On the Historical Experience of the Dictatorship of the Proletariat, April 5, 1956”, în *The Historical Experience of the Dictatorship of the Proletariat*, Foreign Languages Press, Peking, 1959, p.18

să se manifeste în mod plenar.²² Astfel, începând cu anul 1960, relațiile dintre PCUS și PCC vor cunoaște o tensionare graduală, una dintre chestiunile divergente dintre cele două părți fiind reprezentată chiar de semnificația Congresului al XX-lea pentru mișcarea comunistă internațională. Prin urmare, în contextul emergenței polemicii publice sovieto-chineze, în articolul intitulat „Originea și evoluția diferențelor dintre conducerea PCUS și noi” (publicat la 6 septembrie 1963 în „Renmin Ribao” și „Hongqi” ca răspuns la scrisoarea sovietică deschisă din 14 iulie 1963),²³ factorii decizionali de la Beijing afirmă următoarele: „Congresul al XX-lea al PCUS a constituit primul pas pe calea revizionismului, adoptat de conducerea PCUS. De la Congresul al XX-lea și până în prezent, linia revizionistă a conducerii PCUS a trecut printr-un proces de apariție, formare, creștere și sistematizare. Și tot printr-un proces treptat, oamenii au ajuns să înțeleagă tot mai adânc linia revizionistă a conducerii PCUS. (...) Dar istoria nu poate fi modificată. Cei care nu suferă de o lipsă prea acută a memoriei își vor aminti că, prin greșelile sale, Congresul al XX-lea nu a dus la «rezultate mărețe» sau «minunate», ci la o discreditare a Uniunii Sovietice, a dictaturii proletariatului, a socialismului și comunismului și a oferit un prilej imperialiștilor, reacționarilor și tuturor celorlalți dușmani ai comunismului, cu consecințe extrem de serioase pentru mișcarea comunistă internațională.”²⁴

Aceeași idee răzbate și din editorialul intitulat „În problema lui Stalin”, publicat în presa chineză la 13 septembrie 1963. În cadrul acestuia se afirmă următoarele: „Comitetul Central al PC Chinez a scos în evidență în scrisoarea sa din 14 iunie (1963 – n.a.) că «lupta împotriva cultului personalității» încalcă învățătura integrală a lui Lenin privitoare la relațiile între conducători, partid, clasă și mase, și subminează principiul comunist al centralismului democratic. (...) Sunt numai 46 de ani de când primul stat socialist a fost instaurat prin revoluția din octombrie. Timp de aproape 30 de ani din aceștia, Stalin a fost principalul conducător al acestui stat. Fie că este vorba de istoria dictaturii proletariatului, fie că este vorba de aceea a mișcării comuniste internaționale, activitățile lui Stalin ocupă un loc extrem de important. (...) Tovarășul Hrușciov a (sic!) negat complet pe Stalin la Congresul al XX-lea al PCUS. El nu a consultat dinainte partidele frățești în această problemă de principiu care interesează întreaga mișcare comunistă internațională, și apoi a încercat să le (sic!) impună un fapt împlinit.”²⁵ Pe aceeași linie de idei, în editorialul intitulat „Liderii PCUS sunt cei mai

²² Vezi în acest sens: Mihai Croitor (ed.), *La București s-a scris: „Sciziune!”*. *Consfătuirea partidelor comuniste și muncitorești din iunie 1960*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2013, passim

²³ La 14 iulie 1963, CC al PCUS elaborase o scrisoare deschisă adresată „organizațiilor de partid, tuturor comuniștilor din Uniunea Sovietică”, pe parcursul căreia recurgea la un amplu rechizitoriu al viziunilor ideologice promovate de către chinezi (Vezi în acest sens: ANIC, Fond CC al PCR – Secția Relații Externe, dos. 61/1963, ff. 1-68). Reacția Beijingului a constat în publicarea a 9 comentarii pe marginea scrisorii sovietice: „Originea și evoluția diferențelor dintre conducerea PCUS și noi” (6 septembrie 1963); „În problema lui Stalin” (13 septembrie 1963); „Este Iugoslavia o țară socialistă?” (26 septembrie 1963); „Apologetii neocolonialismului” (22 octombrie 1963); „Două linii diferite cu privire la chestiunea războiului și a păcii” (19 noiembrie 1963); „Coexistența pașnică - două viziuni diametral opuse” (12 decembrie 1963); „Liderii PCUS sunt cei mai mari scizioniști ai timpurilor noastre” (4 februarie 1964); „Revoluția proletară și revizionismul lui Hrușciov” (31 martie 1964); „Cu privire la falsul comunism al lui Hrușciov și învățăturile sale istorice pentru lume” (14 iulie 1964). Pentru o perspectivă mai detaliată asupra celor nouă comentarii, vezi: *The Polemic on the General Line of the International Communist Movement*, Foreign Languages Press, Peking, 1965, pp.55-480, 526-586

²⁴ ANIC, Fond CC al PCR – Secția Relații Externe, dos.71/1963, ff.5, 14

²⁵ ANIC, Fond CC al PCR – Secția Relații Externe, dos.73/1963, ff.2-4

mari scizioniști ai timpurilor noastre”, publicat la 4 februarie 1964 în „Renmin Ribao” și „Hongqi”, se afirmă următoarele: „Între Congresele al XX-lea și al XXII-lea al PCUS (1956-1961 – n.a.), conducătorii PCUS au pus la punct un sistem complet de revizionism. Ei au prezentat o linie revizionistă, care este împotriva revoluției proletare și a dictaturii proletariatului, o linie care constă în «coexistența pașnică», «competiția pașnică», «tranziția pașnică», «un stat al întregului popor» și «un partid al întregului popor». Ei au încercat să impună această linie revizionistă tuturor partidelor frățești, ca un substitut al liniei comune a mișcării comuniste internaționale, care a fost fixată la întrunirile partidelor frățești din 1957 și 1960. Ei i-au atacat pe toți cei care susțin în continuare linia marxist-leninistă și se opun liniei lor revizioniste.”²⁶

Așadar, PMR și PCC au promovat viziuni diferite față de Congresul al XX-lea al PCUS. Gh. Gheorghiu-Dej se va ralia rapid noilor precepte ideologice promovate de Kremlin, blamând „grupul antipartinic” pentru propagarea cultului personalității lui Stalin. La polul opus, conducerea PCC va opta inițial pentru o poziție moderată, subliniind faptul că în ciuda erorilor comise, Stalin trebuia considerat pe mai departe drept „un mare marxist-leninist”. La începutul anilor '60, pe fondul debutului polemicii publice sino-sovietice, acuzațiile PCC cu privire la semnificația Congresului al XX-lea al PCUS vor crește în intensitate, congresul în cauză fiind considerat de către factorii decizionali chinezi drept primul pas asumat de liderii PCUS pe calea „revizionismului.”

BIBLIOGRAFIE:

Arhivele Naționale Istorice Centrale

- Fond CC al PCR – Cancelarie: dos.32/1956;
- Fond CC al PCR – Secția relații Externe: dos.23/1956, dos. 61/1963, dos.71/1963, dos.73/1963, dos.61/1964;

Cătănuș, Dan, „Destalinizarea în versiunea românească. Cazul Miron Constantinescu - Iosif Chișinevschi, 1956-1961”, în *Arhivele Totalitarismului*, Nr. 3-4, Institutul Național Pentru Studiul Totalitarismului, București, 1999, pp.99-112;

Idem, „Impactul raportului «secret» asupra conducerii P.M.R. Destalinizarea în România”, pp. 109-151;

Croitor, Mihai (ed.), *La București s-a scris: „Sciziune!”*. *Consfătuirea partidelor comuniste și muncitorești din iunie 1960*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2013;

„Document I: Mao’s Conversation with Yudin, 31 March 1956”, în *Cold War International History Project Bulletin*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington D.C., Issues 6-7, 1995/1996, pp.164-167;

Gooding, John, *Socialism in Russia: Lenin and his legacy, 1890–1991*, Palgrave, New York, 2002;

Jian, Chen, *Mao’s China and the Cold War*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2001;

²⁶ ANIC, Fond CC al PCR – Secția Relații Externe, dos.61/1964, f.17

-
- Jones, Polly, „From Stalinism to Post-Stalinism: De-Mythologising Stalin, 1953–56”, în Harold Shukman (ed.), *Redefining Stalinism*, Frank Cass, London, 2003, pp.130-144;
- Khrushchev, Sergei, *Nikita Khrushchev and the Creation of a Superpower*, The Pennsylvania State University Press, University Park, 2000;
- Sfetcu, Paul, *13 ani în anticamera lui Dej*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000;
- The Historical Experience of the Dictatorship of the Proletariat*, Foreign Languages Press, Peking, 1959;
- The Polemic on the General Line of the International Communist Movement*, Foreign Languages Press, Peking, 1965;
- Tudor, Alina, Cătănuș, Dan (ed.), *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu - Iosif Chișinevschi*, Ed. Elion, București, 2001;
- Zubok, Vladislav, *A Failed Empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2007;